

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

برآورد پارامترهای توصیفی و گروه‌بندی ژنوتیپ‌های برنج ارسالی از ایری

مرتضی اولادی^۱، قربانعلی نعمت‌زاده^۲، عمّار قلی‌زاده قرا^{۳*} و عمّار افخمی قادی^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد اصلاح نباتات دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، پژوهشکده ژنتیک و

زیست‌فناوری کشاورزی طبرستان.

۲- استاد گروه اصلاح نباتات و بیوتکنولوژی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، پژوهشکده ژنتیک و

زیست‌فناوری کشاورزی طبرستان.

۳- کارشناسان ارشد اصلاح نباتات پژوهشکده ژنتیک و زیست‌فناوری کشاورزی طبرستان.

*ammar_gholizadeh@yahoo.com

چکیده

برنج بعنوان غذای اصلی نیمی از جمعیت جهان در کشورهای مختلف کشت می‌گردد. افزایش سریع مصرف برنج، عمدتاً بواسطه افزایش جمعیت انسانی در کشورهای در حال رشد می‌باشد. در این تحقیق مواد گیاهی شامل ۸۰ لاین ارسالی متوسط رس به همراه سه رقم شاهد بین‌المللی و یک رقم شاهد اصلاح شده بصورت آزمایش آگمنت در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی در مزرعه پژوهشی پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان ساری در سال ۱۳۹۱ به اجرا در آمد. از بین مجموع ۸۰ لاین موجود تنها ۱۰ لاین و رقم به مرحله زایشی رسیدند لذا برای تجزیه و تحلیل از این لاین‌ها و ارقام شاهد استفاده گردید. یادداشت‌برداری برخی از صفات مهم زراعی و مورفولوژیکی، همچون تعداد روز تا ۵۰ درصد گلدهی، تعداد دانه در خوشه، طول خوشه و عملکرد صورت پذیرفت. بیشترین میزان شاخص پراکندگی انحراف معیار مربوط به صفت عملکرد بود که نشان‌دهنده پراکندگی بین عملکرد ارقام و لاین‌های مورد مطالعه می باشد. پارامترهای آماری صفات مورد بررسی نشان داد، لاین‌های مورد نظر برای صفات تعداد دانه در خوشه و عملکرد دامنه تغییرات بالایی داشتند. نتایج حاصل از گروه‌بندی کلیه ژنوتیپ‌های مورد مطالعه بر اساس تمامی صفات اندازه‌گیری شده به روش (Ward) و با ضریب تشابه مربع فاصله اقلیدسی حاکی از آن است تمامی ژنوتیپ‌ها به سه گروه تقسیم شدند و ۷۰ درصد از ژنوتیپ‌ها در گروه دوم قرار گرفتند. لاین‌هایی همچون PR35789 و CT16658 که در گروه اول بودند با لاین‌های PSBR2 و CHAITE2 که در گروه سوم قرار گرفتند بیشترین تفاوت ژنتیکی را داشتند. بالاترین مقدار عملکرد در بین لاین‌های مورد مطالعه متعلق به لاین CHAITE2 بود که دارای عملکرد ۵۴۳/۱۷ گرم در متر مربع بود.

کلمات کلیدی: برنج، ژنوتیپ، صفات مورفولوژیکی و عملکرد.

مقدمه

امروزه تحقیقات بایستی به نیازهای کشاورزان پاسخ مناسبی دهد تا کشاورزی معیشتی و سنتی برای افزایش تولید و پاسخ‌گویی به روند پرشتاب جمعیت شهرنشینی به کشاورزی با محصول پر منفعت تغییر کند. دستیابی خودکفایی و

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۱۳۹۱ اسفند

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

تثبیت قیمت در تولید برنج، موضوع بسیار مهم در کشورهای با درآمد پایین بوده و سیاست گذاری‌های کلانی در این بخش صورت می‌گیرد. برنج به عنوان غذای ضروری، زمینه ایجاد امنیت غذایی، اشتغال و درآمد را برای مردم فقیر فراهم می‌کند. آسیا ۹۰٪ از برنج دنیا را تولید و مصرف می‌کند (Yushitola et al., 2004). آزمایشات شبکه بین‌المللی ارزیابی ژنتیکی ارقام و لاین‌های برنج (INGER) هر ساله در سطح وسیعی از کشورهای برنج‌خیز عضو شبکه به اجرا درمی‌آید. تبادل ژرم پلاسما و لاین‌های برنج از این طریق یکی از راه‌های افزایش تنوع ارقام در مناطق برنج‌کاری دنیا است. در همین راستا در ایران نیز آزمایشات متنوعی که توسط موسسه بین‌المللی تحقیقات برنج (IRRI) هدایت می‌شود جهت سازگاری در مناطق هدف به اجرا در می‌آید. ورود و معرفی لاین‌هایی با عملکرد بالا از مراکز مختلف تحقیقاتی و سایر کشورها، از جمله راهکارهای گزینش لاین‌های مناسب برای کشت و کار در منطقه بخصوص می‌باشد. بررسی نصیری و همکاران روی ۲۱۰ لاین خالص با کیفیت مطلوب که از تلاقی ارقام با کیفیت و ارقام پر محصول در موسسه تحقیقاتی بین‌المللی برنج حاصل شده بود نشان داد ۱۷ لاین از خصوصیات مورفولوژیکی بهتری برخوردار بودند. پس از بررسی نهایی رقم فجر (با عملکرد ۶۴۴۸ کیلوگرم در هکتار) را به عنوان رقم مطلوب معرفی نمودند. در گزارش آنان رقم مذکور با طول دوره رشد ۱۳۰ روز همانند رقم خزر میان رس بوده و از نظر خصوصیات کیفی بسیار مطلوب می‌باشد (نصیری و همکاران، ۱۳۸۵). همچنین با هدف اصلاح ارقام پرمحصول و کیفی با استفاده از تلاقی برگشتی- شجره‌ای رقم قائم و پردیس پس از گذشت ۵ نسل از بین ۱۳ لاین برتر خالص انتخاب و معرفی گردید (Nematzadeh et al., 2010; Nematzadeh et al., 2011). هدف از این تحقیق ارزیابی عملکرد تعدادی از واریته‌ها و لاین‌های اصلاح شده برنج و بررسی خصوصیات مهم زراعی و مورفولوژیکی آن‌ها و در ادامه معرفی لاین‌های امیدبخش متوسط رس، با عملکرد بالا و بازار پسندی خوب بود.

مواد و روش‌ها

مواد گیاهی شامل ۸۰ لاین ارسالی متوسط رس (۱۲۰ تا ۱۳۰ روزه) از ۱۱ کشور جهان (چین، کلمبیا، هند، اندونزی، مالزی، میانمار، نپال، پاکستان، فیلیپین، سنگال و ویتنام) و ۳ رقم شاهد بین‌المللی از ۲ مرکز CIAT و IRRI به نام- های PSB RC 2، PSB RC 18 و PSB RC 64 به همراه یک رقم شاهد اصلاح شده به نام قائم طبق پروتکل (IRRI) بصورت آزمایش آگمنت در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی در مزرعه پژوهشی پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان ساری در سال ۱۳۹۱ به اجرا در آمد (جدول ۱). انتقال نشاء ۳۰ روز بعد از بذر پاشی با فاصله کاشت ۲۵×۲۵ بصورت تک بوته انجام شد. مصرف کودهای N-P-K، کنترل آفات، بیماری‌ها و علف هرز براساس عرف منطقه صورت پذیرفت. در مراحل اولیه گزینش، بدلیل تعداد زیاد لاین‌ها آزمایش مورد نظر بصورت آزمایش آگمنت برنامه‌ریزی و پیاده گردید. از بین مجموع ۸۰ لاین موجود تنها ۱۰ رقم و لاین به مرحله زایشی رسیدند لذا برای تجزیه و تحلیل از این لاین‌ها و ارقام شاهد استفاده گردید. یادداشت‌برداری برخی صفات مهم زراعی و مورفولوژیکی همچون تعداد روز تا ۵۰ درصد گلدهی، تعداد دانه در خوشه، طول خوشه (cm) و عملکرد دانه (گرم بر متر مربع) طبق دستورالعمل ثبت صفات^۱ SES در مزرعه انجام و ارزیابی گردید (IRRI, 2002). برای تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها از نرم‌افزارهای SAS، SPSS و Excel استفاده شد.

¹ International Network for Genetic Evaluation of Rice

² International Rice Research Institute

Standard Evaluation System for Rice

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

جدول ۱- لیست ارقام و لاین‌های بکار رفته در این تحقیق به همراه منشأ پیدایش و اصلاح.

Entry No.	Designation	Origin	Entry No.	Designation	Origin
1	AA 1 R1	INDIA	43	IR 81336-8-2-3-3	IRRI
2	AAI R 2	INDIA	44	IR 81852-9-2-1-2	IRRI
3	AD 01246	INDIA	45	MASULI	NEPAL
4	AD 02029	INDIA	46	MTU-1108	INDIA
5	AD 02233	INDIA	47	MTU-1114	INDIA
6	ADT (R) 46	INDIA	48	MTU-1116	INDIA
7	B11998-MR-1-10-TB-2-MR-1	INDONESIA	49	MTU-1117	INDIA
8	B12743-MR-18-2-3	INDONESIA	50	MTU-1119	INDIA
9	BARKE 3004	NEPAL	51	*OM 4900	VIETNAM
10	BP 10618F-BB8-13-BB8	INDONESIA	52	OM 6600	VIETNAM
11	BP 10620F-BB8-15-BB4	INDONESIA	53	PANT DHAN 19	INDIA
12	BR 6926-1-1-1-1-2	BANGLADESH	54	PAU-201	INDIA
13	BR 6926-3-1-4-5-4	BANGLADESH	55	PAU-3111-25-5-1-2	INDIA
14	CB01-001	INDIA	56	PK 7392-10-1-1-1-1	PAKISTAN
15	CB01-508	INDIA	57	PK 7909-3-1-2-2	PAKISTAN
16	CB05-219	INDIA	58	PK 8425-2	PAKISTAN
17	CB06-135	INDIA	59	PK 8430-13-2-1	PAKISTAN
18	*CHAITE 2	NEPAL	60	PK 8573-4-1	PAKISTAN
19	CO (R) 49	INDIA	61	PK 8595-3-1	PAKISTAN
20	CR 2340-5	INDIA	62	*PK 8601-1-10-3	PAKISTAN
21	CT 14544-1-M-2-3-3-M-MMSR	CIAT	63	PR 31132-B-1-1-1-3-3	PHILIPPINES
22	CT 15691-4-3-4-3-2-2-MMP	CIAT	64	*PR 33282-B-8-1-1-1-1-1	PHILIPPINES
23	*CT 16658-5-2-2SR-2-3-6MP	CIAT	65	PR 33319-9-1-1-5-3-5-4-1	PHILIPPINES
24	CT 17323-1-1-2-2-2-2-M	CIAT	66	PR 33993-B-15-2-1-4-5-3-2-2	PHILIPPINES
25	CT 17330-M-4-1-2-4-1-M	CIAT	67	PR 34201-B-16-1	PHILIPPINES
26	CT 17334-13-3-1-2-1-M	CIAT	68	PR 34641-2B-15-1-1-1	PHILIPPINES
27	CT 18148-8-2-2-10-1-2-M	CIAT	69	*PR 35238-B-1-1	PHILIPPINES
28	CT 19558-2-17-1-2-1-1-M	CIAT	70	*PR 35789-B-37-3	PHILIPPINES
29	IR 05N168	IRRI	71	PR 37126-PB-2-3-4-10-8	PHILIPPINES
30	IR 06N233	IRRI	72	PR-111	INDIA
31	IR 07A266	IRRI	73	PR-113	INDIA
32	IR 09A102	IRRI	74	PR-114	INDIA
33	IR 09A104	IRRI	75	PR-115	INDIA
34	IR 09A105	IRRI	76	RATNAGIRI 711	INDIA
35	IR 09N529	IRRI	77	*RP 4092-365-117-10	INDIA
36	IR 10N101	IRRI	78	S3382-2D-KN-4-1	INDONESIA
37	IR 72903-6-2-2-1	IRRI	79	UPR 1840-31-1-16	INDIA
38	IR 80381-73-1-2-2	IRRI	80	UPR 3199-464-1-2	INDIA
39	IR 80402-88-3-1-3	IRRI	81	*PSB R 2 (IR 32809-26-3-3)	IRRI
40	IR 80859-56-1-2-2	IRRI	82	PSB RC18(IR51672-62-2-1-1-2-3)	IRRI
41	IR 80904-27-2-2-3	IRRI	83	PSB RC 64(IR 59552-21-3-2-2)	IRRI
42	IR 81166-39-1-2-3	IRRI	84	*LOCAL CHECK (GHAEM)	-

۱۰ لاین و رقم مورد مطالعه در این تحقیق که در ارزیابی اولیه در مزرعه تحقیقاتی به مرحله زایشی رسیدند و در تجزیه تحلیل از آنها استفاده گردید.

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱۳۹۱ اسفند ۱-۲

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

نتایج و بحث

ضریب همبستگی اندازه و شدت ارتباط بین دو متغیر را نشان می‌دهد. ضرایب همبستگی صفات مختلف مورفولوژیکی نشان‌دهنده این مطلب است که تنها صفت تعداد روز تا ۵۰ درصد گلدهی با صفت عملکرد ($r = -0.176$) رابطه منفی و معنی‌داری داشته است و برای بقیه صفات نتایج مطلوبی حاصل نشد (جدول ۲). نتایج مشابهی توسط سایر محققین گزارش شده است (Zafar et al., 2004; Buu and Troung, 1988).

جدول ۲- ضرایب همبستگی بین برخی از زراعی و مورفولوژیکی در ۱۰ لاین برنج مورد مطالعه.

صفات	تعداد روز تا ۵۰ درصد گلدهی	تعداد دانه در خوشه	طول خوشه (CM)	عملکرد (gr/m^2)
تعداد روز تا ۵۰ درصد گلدهی	۱			
تعداد دانه در خوشه	۰/۵۴	۱		
طول خوشه	۰/۲۰	-۰/۰۱	۱	
عملکرد	-۰/۷۶**	۰/۰۱	-۰/۰۷	۱

** معنی‌داری در سطح احتمال یک درصد.

پارامترهای آماری صفات مورد بررسی نتایج استخراج آمار توصیفی در جدول ۳ آورده شده است. نتایج نشان می‌دهد که لاین‌ها و ژنوتیپ‌های مورد بررسی برای صفات تعداد دانه در خوشه و عملکرد دامنه تغییرات بالایی نشان می‌دهند. شاخص پراکندگی انحراف معیار برای صفت عملکرد دارای بیشترین مقدار بود که نشان‌دهنده پراکندگی بین عملکرد لاین‌ها و ژنوتیپ‌های مورد مطالعه بوده است.

جدول ۳- پارامترهای توصیفی صفات زراعی و مورفولوژیکی مورد مطالعه در ۱۰ لاین برنج.

پارامتر	صفات	تعداد روز تا ۵۰ درصد گلدهی	تعداد دانه در خوشه	طول خوشه (Cm)	عملکرد (gr/m^2)
میانگین		۱۱۰/۹۰	۲۱۵/۰۳	۳۴.۵۵	۳۱۹/۶۵
میانه		۱۱۵/۵۰	۱۹۹/۵۰	۲۶/۳۱	۲۸۱/۹۴
کمترین		۹۵/۰۰	۱۳۷/۳۳	۲۴/۳۰	۱۸۷/۶۴
بیشترین		۱۱۸/۰۰	۳۷۵/۳۳	۱۰۶/۵۳	۵۴۳/۱۷
دامنه تغییرات		۲۳/۰۰	۲۳۸/۰۰	۸۲/۲۳	۳۵۵/۵۳
انحراف معیار		۸/۶۷	۷۲/۸۸	۲۵/۳۴	۱۲۲/۰۶
واریانس		۷۵/۲۱	۵۳۱۱/۷۱	۶۴۲/۵۱	۱۴۸۹۸/۹۶

نتایج حاصل از گروه‌بندی ژنوتیپ‌های مورد مطالعه بر اساس تمامی صفات اندازه‌گیری شده به روش وارد و با ضریب تشابه مربع فاصله اقلیدسی نشان داد که تمامی ارقام و لاین‌ها به سه گروه تقسیم شدند و ۷۰ درصد از ارقام و لاین‌ها در گروه دوم قرار گرفتند. لاین‌هایی همچون PR35789 و CT16658 که در گروه اول بودند با لاین‌های PSBR2 و CHAITE2 که در گروه سوم قرار گرفتند بیشترین تفاوت ژنتیکی را داشتند. لاین‌هایی که در یک گروه قرار می‌گیرند

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

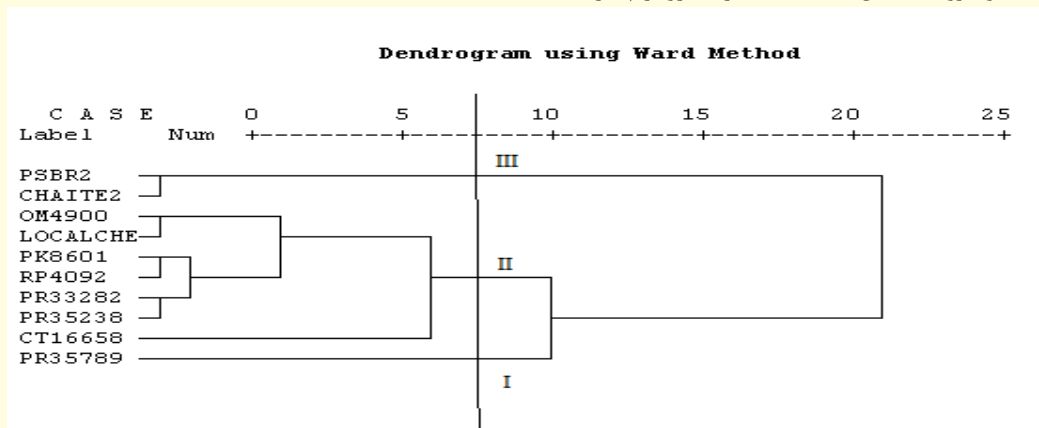
دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱۳۹۱ اسفند ۱-۲

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

از نظر صفات اندازه‌گیری شده دارای تشابه ژنتیکی بیشتری نسبت به دیگر گروه‌ها هستند (نمودار ۱). بر اساس یافته‌های موجود، تجزیه خوشه‌ای توانایی منحصر به فردی در تشخیص میزان تشابه ژنتیکی بین ژنوتیپ‌های مورد مطالعه و گروه‌بندی آن‌ها با استفاده از دندروگرام دارد (Aliyu *et al.*, 2000, Ogunbayo *et al.*, 2005).

نمودار ۱- گروه‌بندی لاین‌های برنج مورد مطالعه بر اساس صفات اندازه‌گیری شده به روش وارد و با ضریب تشابه مربع فاصله اقلیدسی.

لاین CHAITE2 با عملکرد ۵۴۳/۱۷ گرم بر متر مربع دارای بالاترین مقدار عملکرد در بین لاین‌های مورد مطالعه شناخته شد و نسبت به ارقام شاهد PSBR2 و قائم به ترتیب دارای ۵۰/۷۵ و ۳۰۶/۲۳ گرم بر متر مربع افزایش عملکرد داشته و به عنوان لاین امید بخش با عملکرد بالا معرفی می‌گردد (جدول ۴).

جدول ۴- عملکرد دانه لاین‌های برنج و میزان اختلاف نسبت به عملکرد ارقام شاهد بین‌المللی و اصلاح شده.

نام لاین‌ها	عملکرد (گرم.مترمربع)	میزان اختلاف نسبت به عملکرد ارقام شاهد بین‌المللی و بومی
OM4900	۱۹۲/۷۶	PSBR2 -۲۹۹/۶۶
PK8601	۲۷۱/۶۱	-۲۲۰/۸۱
PR33282	۲۶۵/۶۷	-۲۲۷/۱۴
PR35789	۳۰۶/۸۱	-۱۸۵/۶۱
RP4092	۲۹۲/۲۸	-۲۰۰/۱۴
CHAITE2	۵۴۳/۱۷	۵۰/۷۵
PR35238	۱۸۷/۶۴	-۳۰۴/۷۸
CT16658	۴۰۷/۵۹	-۸۴/۸۳

سیاسگزارى

بدینوسیله از مؤسسه بین‌المللی تحقیقات برنج (IRRI) جهت ارسال بذور لاین‌های مورد نظر و همچنین مدیریت محترم پژوهشکده ژنتیک و زیست‌فناوری کشاورزی طبرستان به خاطر تأمین اعتبار و همینطور همه کسانی که در این تحقیق ما را یاری فرمودند از جمله مهندس امیر ضیایی و آقای احمد اسفندیاری قدردانی می‌گردد.

منابع

- نصیری م، اشراقی ا، بهرامی م، محدثی ع، نوری م، حسینی ایمنی س ص، توسلی لاریجانی، اسکوت، ولی زاده ا، پیردشتی ه، اعظمی امانی ر ق، نوری م ز، صالحی ص و نجار عمرانی. م، ۱۳۸۵. معرفی رقم جدید برنج فجر با عملکرد بالا و کیفیت مطلوب شفق، مجله نهال و بذر، ۲۲: ۴۱۱-۴۱۴.
- Aliyu B, NG N Q and Fawole I, 2000. Inheritance of pubescence in crosses between *Vigna unguiculata* and *V. rhomboidea*. Nig. Journal. Genet 15: 9-14.
- Caldo R A, Sebastian L S and Hernandez J E, 1996. Morphology-based genetic diversity analysis of ancestral lines of rice in philippine rice cultivars. Philipp. Journal Crop Science, 21:86-92.
- Buu B C, and Troung D X, 1988. Path analysis of rice grain yield under saline conditions. International Rice Research Notes, Newsletter 13: 20-1.
- IRRI., 2002. Standard evaluation system. International Rice Research Institute, Manila. Philippines.
- Nematzadeh G, Oladi M, Kiani G and Hajipour A, 2010. Release of new rice variety "Pardis" via classical method. Journal of Crop Breeding. In Persian 3: 42-53.
- Nematzadeh G, Oladi M, Kiani G and Hajipour A, 2011. Release of new rice variety "Ghaem" via classical method. Journal of Crop Breeding. In Persian 2: 16-25.
- Ogunbayo S A, Ojo D K, Guei R G, Oyelakin O O and Sanni K A, 2005. Phylogenetic diversity and relationships among 40 rice accessions using morphological and RAPDs techniques. African Journal of Biotechnology 11: 1234-1244.
- Yashitola J, Sundaram R M, Biradar S K, Thirumurugan T, Vishnupriya M R, Rajeshwari R, Viraktamath B C, Sarma N P and Sonti R V, 2004. A sequence specific PCR marker for distinguishing rice lines on the basis of Wild Abortive cytoplasm from their cognate maintainer lines, Crop Science, 44:920-924.
- Yuan LP, 1994. Purification and production of foundation seed of rice PGMS and TGMS lines. Hybrid Rice 6: 1-2.
- Zafar N, Sammaira A and Shahid M, 2004. Phenotypic divergence for agro-morphological traits among landrace genotypes of rice (*Oryza sativa* L.) from Pakistan. International Journal of Agriculture & Biology, 2: 3